

the definition of these concepts has investigated. The scientific approaches and methodological foundations for the study of working potential of the region have generalised. Providing features of working resources in Volyn region as a whole and its separate regions have examined. During 2009–2014 trends in working potential of the region have analyzed. The problems of rational use of working potential of the region, and the ways of overcoming these problems have detected. The measures for increasing the working potential in the Volyn region have proposed and the ways of further investigation of this concept have outlined.

Key words: region, working potential, working resources, population, able-bodied population.

Стаття надійшла до редколегії
28.10.2014 р.

УДК 911.3

Ірина Гудзеляк
Андрій Гудзеляк

Приватний сектор і розвиток підприємництва в Україні

Розглянуто процес формування приватного сектора економіки України та особливості розвитку підприємницької діяльності. Показано розподіл об'єктів за формами власності в різних сферах економіки. Розкрито місце приватного сектора в економіці України. Відображено динаміку кількості приватних підприємств, установ, організацій і фермерських господарств; здійснено просторовий аналіз розміщення приватних суб'єктів господарювання. У розрізі різних видів економічної діяльності проаналізовано основні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва, у тім числі кількість суб'єктів господарювання, кількість зайнятих працівників, обсяг реалізованої продукції. Проведено просторовий аналіз діяльності суб'єктів підприємництва. Визначено головні проблеми розвитку приватного сектора в Україні.

Ключові слова: підприємництво, приватний сектор, приватизація, приватна власність, суб'єкти підприємництва.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження приватного сектора економіки актуальне впродовж всієї історії його існування в сучасній незалежній Україні. Історія економічного розвитку розвинених країн світу доводить, що приватний сектор справляє суттєвий вплив на прискорення трансформаційних процесів при зміні моделі економічної системи, на економічне зростання країни, сприяє розширенню господарських зв'язків, зменшує соціальну напругу в суспільстві завдяки ефективній зайнятості населення. Однак розвиток приватного сектора великою мірою залежить від багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього характеру, а вони в 45-мільйонній країні в просторово-неоднорідних соціально-економічних умовах певною мірою специфічні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Суспільно-географічні аспекти трансформаційних процесів в економіці України, у тім числі формування приватного сектора економіки, досліджували О. В. Гладкий, В. І. Захарченко, С. І. Ішук, К. В. Мезенцев, Я. Б. Олійник. В економічній науці сьогодні дискусії точаться переважно довкола приватизації й альтернативних шляхів переходу державної власності в приватну. Передусім варто назвати таких вчених: Б. Д. Гаврилишин, А. С. Гальчинский, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, В. Т. Лановий, О. Й. Пасхавер, М. В. Чечетов, А. А. Чухно. Окремі аспекти розвитку приватного сектора вивчали львівські економісти: І. О. Бочан, С. А. Давимука, С. Злупко, І. Михасюк, П. І. Островерх, С. Реверчук, І. О. Тивончук.

Мета статті – дослідити сучасні особливості та проблеми функціонування приватного підприємництва в Україні. Відповідно до поставленої мети розв'язували такі **завдання**: проаналізувати тенденції становлення приватного сектора в ринковій економіці України; визначити місце й роль приватного сектора в економічному розвитку країни; показати просторові відмінності рівня розвитку та особливостей функціонування підприємництва.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Законом України «Про власність» (1991) було визначено три форми власності: приватну, колективну, державну.

Саме тоді й розпочалися структурні трансформації економіки, які характеризувалися стрімким зростанням ролі приватного сектора в Україні. Так, 1990 р. у власності держави перебувало 100 % промисловості, будівництва, транспорту, торгівлі, охорони здоров'я, науки, культури й мистецтва; 60 % власності сільського господарства. Станом на 01.01.2005 р. у державної власності залишилось усього 4,2 % об'єктів, із них у промисловості – 2 %, у будівництві – 2,7 %, торгівлі – 0,5 %, транспорті та зв'язку – 7,2 % (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл об'єктів за формами власності на 01.01.2005 р. [2, с. 108]

Сфера економіки	Усього підприємств, тис. од.	%			
		усього	приватні	державні	комунальні
Усього	1023,4	100	88,2	4,2	7,6
Промисловість:	112,5	100	92,5	2,0	5,5
добувна	2,7	100	88,3	10,1	1,6
переробна	104,8	100	96,1	1,8	2,1
легка	4,8	100	97,9	0,9	1,2
харчова	8,8	100	97,2	2,1	0,7
виробництво коксу й нафтопереробка	0,2	100	95,3	4,2	0,5
хімічна	3,4	100	98,2	1,6	0,2
машинобудування	5,3	100	97,3	2,4	0,3
виробництво та розподіл електроенергії	2,6	100	28,2	2,2	69,6
Будівництво	64,4	100	95,4	2,7	1,5
Гуртова й роздрібна торгівля	268,3	100	98,4	0,5	1,1
Транспорт і зв'язок	30,5	100	91,1	7,2	1,7
Освіта	36,6	100	15,8	11,0	73,1
Охорона здоров'я	24,1	100	64,5	10,2	25,3
Послуги	122,4	100	92,8	1,1	6,1

Про місце приватного сектора в економіці України свідчить показник частки основних фондів у приватній власності від їх загального обсягу. За період з 1992-го до 2005 р. цей показник збільшився з 26,7 % до 44,4 % [1, с. 88]. З 2006 р. Держкомстат припинив облік основних фондів за формами власності. Тому, за оцінками експертів, нині у приватній власності перебуває приблизно 55 % основних фондів країни.

2005 р. за результатами здійснених реформ Рада Європи визнала Україну країною з ринковою економікою, а 2008-го вона стала членом Світової організації торгівлі. 2004–2007 рр. вітчизняна економіка демонструвала досить високі темпи економічного зростання. Спостерігалася значна автономність національної економічної системи навіть за умов високої політичної нестабільності.

Однак світова фінансова криза 2008 р. вкрай негативно вплинула на економічний розвиток. 2009 р. ВВП України знизився на 14,8 %, 2010 і 2011 рр. характеризувалися незначним зростанням ВВП – на 4,1 % і 5,2 %, відповідно. Реформування вітчизняної економіки відбувалося повільно й суперечливо. 2012 р. ситуація погіршилася – ріст реального ВВП склав усього 0,2 %, 2013-го – 0 %. Загалом, за оцінками МВФ, упродовж 2010–2013 рр. частка України у світовому ВВП знизилася з 0,408 % до 0,389 %, а за прогнозами на 2014 р. цей показник зменшиться до 0,381 %.

Очевидно, що рецесія охопила всі сектори економіки України, у тім числі приватний. Наслідком повільного розвитку приватного сектора є незначна частка малих і середніх підприємств порівняно з розвинутими країнами. Хоча існує багато доказів того, що малі та середні підприємства відіграють ключову роль у зростанні економіки та зменшенні бідності, в економіці України переважають фінансово-промислові групи. Країни-члени ОЕСР мають більш збалансовану структуру приватного сектора, де малі й середні підприємства мають суттєву вагу. Згідно з даними Світового банку поступово зменшується внесок малих і середніх підприємств в економіку України, знижується кількість робочих місць, особливо на середніх підприємствах, щороку приблизно на 10 %. Частка малих і середніх підприємств у товарообороті знизилася з 60,7 % у 2007 р. до 51,2 % – у 2010 р. [5, с. 27].

Список найбільших підприємств України у 2012 р. майже не змінився з початку 1990-х рр.: у структурі економіки продовжують домінувати державні підприємства та приватизовані державні

підприємства. У ньому з'явилося лише сім нових приватних компаній. Ця модель розвитку суттєво відрізняється від моделей, прийнятих у десяти нових членах ЄС, де відбулися значні зміни у структурі економіки завдяки появі нових приватних компаній і залученню прямих фінансових інвестицій, спрямованих на реалізацію проектів з нуля [5, с. 28].

Рис. 1. Динаміка кількості приватних суб'єктів господарювання в Україні, станом на 1 січня щороку

2013 р. в Україні роздержавлено 160 об'єктів державної власності, також за угодами з органами місцевого самоврядування змінили форму власності 952 об'єкти комунальної власності.

За даними Державної служби статистики України, станом на 01.01.2014 р. в Україні функціонувало 278 227 приватних підприємств, 49 169 фермерських господарств, приблизно 4,5 млн особистих селянських господарств, яким надано земельні ділянки для ведення сільського господарства, 1 027 приватних організацій. З великого переліку організаційно-правових форм господарювання в частині з них також присутній приватний капітал, однак унаслідок специфіки статистичного обліку й доступності матеріалів їхню частку точно визначити практично неможливо. Динаміку кількості приватних суб'єктів господарювання показано на рис. 1. Після 2009 р. внаслідок посилення кризових явищ в економіці України кількість приватних підприємств і фермерських господарств скоротилася, тоді як кількість приватних організацій зростає. Розподіл приватних підприємств по областях України наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Територіальний розподіл приватних суб'єктів господарювання в Україні, станом на 1 січня 2013 р.*

Область	Кількість суб'єктів господарювання					
	приватних підприємств		фермерських господарств		приватних установ та організацій	
	усього, од.	од. на 10 тис. осіб наявного населення	усього, од.	од. на 10 тис. осіб сільського населення	усього, од.	од. на 100 тис. осіб наявного населення
Автономна Республіка Крим	11 650	59,3	1692	23,1	32	1,6
Вінницька	2113	13,0	5980	73,7	61	3,7
Волинська	3872	37,2	915	16,9	9	0,9
Дніпропетровська	24 438	73,9	4055	74,5	57	1,7
Донецька	19 721	45,1	1995	48,5	36	0,8
Житомирська	5064	39,9	943	17,9	7	1,6
Закарпатська	2990	23,8	1526	19,5	8	0,6
Запорізька	9954	55,8	2499	61,0	28	1,6
Івано-Франківська	5286	38,3	710	9,1	29	2,1
Київська	9091	52,8	1883	28,6	31	1,8
Кіровоградська	5384	54,1	3046	81,3	27	2,7
Луганська	11 310	50,1	1686	56,7	36	1,6
Львівська	16 960	66,8	1662	16,7	79	3,1
Миколаївська	8468	72,2	4411	116,9	51	4,3
Одеська	18 359	76,6	5775	72,8	78	3,3
Полтавська	8610	58,7	2291	40,5	40	2,7
Рівненська	3705	32,0	608	10,1	20	1,7
Сумська	4382	38,3	1056	28,7	11	1,0
Тернопільська	4176	38,8	1020	16,9	24	2,2
Харківська	17 152	62,5	1437	26,6	79	2,9
Херсонська	8078	74,9	3022	72,2	16	1,5
Хмельницька	6173	47,0	1598	27,3	24	1,8
Черкаська	6033	47,5	1381	24,9	12	0,9
Чернівецька	3477	38,3	949	18,2	17	1,9
Чернігівська	3796	35,2	797	20,3	14	1,3
м. Київ	51 249	180,1	16	0,06**	164	5,8
м. Севастополь	4695	122,5	29	12,2	10	2,6

* Розраховано авторами за: [3, с. 47–78].

** На 10 тис. осіб усього населення.

За кількістю приватних підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення області України розділено на декілька груп (рис. 2). Найнижчі показники характерні для Закарпатської і Вінницької областей. Помітно вищий розвиток приватного підприємництва у Львівській, Одеській, Дніпропетровській, Херсонській, Миколаївській областях, а в Києві та Севастополі ці показники істотно перевищують значення для решти адміністративних одиниць країни (180,1 та 122,5 – відповідно).

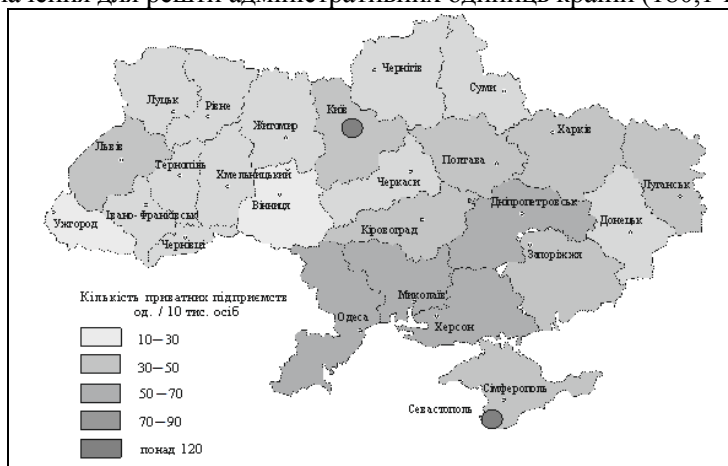

Рис. 2. Кількість приватних підприємств у розрахунку на 10 тис. населення, 01.01.2013 р.

Якщо в промисловості України залишається достатньо помітна частка державного сектора, то в сільському господарстві навпаки – вагома роль приватного. Так, 2012 р. 49,3 % продукції сільського господарства (45 % продукції рослинництва, 58,2 % продукції тваринництва) було вироблено господарствами населення, причому в деяких областях ці значення імотно перевищують середньоукраїнський рівень: у Закарпатській – 94,5 %, Чернівецькій – 75,8 %, Рівненській – 71,9 %, Львівській – 70,0 %. У володінні приватних домогосподарств перебуває 43,4 % сільсько-господарських угідь країни, у тім числі 37,5 % ріллі, 29,9 % посівних площ [3].

У південних і східних областях України роль приватних господарств населення невелика, тут домінують крупні агрохолдинги (здебільшого у приватній власності), які інтегрують різноманітні види економічної діяльності з виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, а також достатньо поширене фермерське господарство. Західні регіони України виділяються нижчими значеннями зайнятих у фермерських господарствах, а в центрі, на півдні та сході кількість зайнятого населення у фермерських господарствах суттєво вища.

Розвиток підприємництва в Україні можна схарактеризувати низкою показників (табл. 3). За кількістю суб'єктів господарювання й обсягом реалізованої продукції домінує оптова та роздрібна торгівля і ремонт автотранспортних засобів. У промисловості працює майже третина всіх зайнятих працівників підприємницького сектора, у торгівлі та ремонті автотранспортних засобів – кожен четвертий.

Таблиця 3

Головні структурні показники діяльності суб'єктів підприємництва, 2012 р. [4, с. 296–299]

Вид економічної діяльності	Кількість суб'єктів господарювання		Кількість зайнятих працівників		Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг)	
	тис. од.	%	тис. осіб	%	млн грн	%
Усього	1600,1	100,0	9948,0	100,0	4468843,4	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	68,6	4,3	772,9	7,8	168732,9	3,8
Промисловість	118,4	7,4	3209,4	32,3	1524456,7	34,1
Будівництво	50,3	3,1	427,4	4,3	143906,4	3,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	842,2	52,6	2571,7	25,8	1821198,4	40,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	87,0	5,4	1072,1	10,8	223113,2	5,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	44,1	2,7	256,9	2,6	22448,8	0,5
Інформація та телекомунікації	66,6	4,2	283,4	2,8	92880,1	2,1
Фінансова та страхова діяльність	10,5	0,7	77,0	0,8	252717,6	5,7
Операції з нерухомим майном	79,5	5,0	287,1	2,9	61786,4	1,4
Професійна, наукова й технічна діяльність	87,2	5,5	353,7	3,5	89040,9	2,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	38,2	2,4	292,3	2,9	38141,1	0,8
Освіта	7,3	0,5	35,3	0,4	2401,4	0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	16,5	1,0	113,8	1,1	10031,8	0,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	9,4	0,6	49,1	0,5	9082,7	0,2
Надання інших видів послуг	74,3	4,6	145,9	1,5	8905,0	0,2

Упродовж 2010–2012 рр. кількість суб'єктів підприємництва в країні скоротилася на 26,7 %, причому найбільше ці тенденції торкнулися фізичних осіб-підприємців. Зростання кількості суб'єктів підприємництва було зафіксоване лише у сфері інформації й телекомунікації та в операціях із нерухомим майном.

За вказаний період в Україні було вивільнено 824,7 тис. працівників, або 7,7 %. Найбільші обсяги скорочення зайнятості відбулися в освіті – на 24,4 %, будівництві – 18,4 %, фінансовій і страховій діяльності – 15,9 %, оптовій та роздрібній торгівлі та ремонті автотранспортних засобів – 13,1 %. Водночас, такі види економічної діяльності як операції з нерухомим майном, тимчасове розміщування й організація харчування, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок відзначалися збільшення кількості зайнятих працівників [4, с. 296–297].

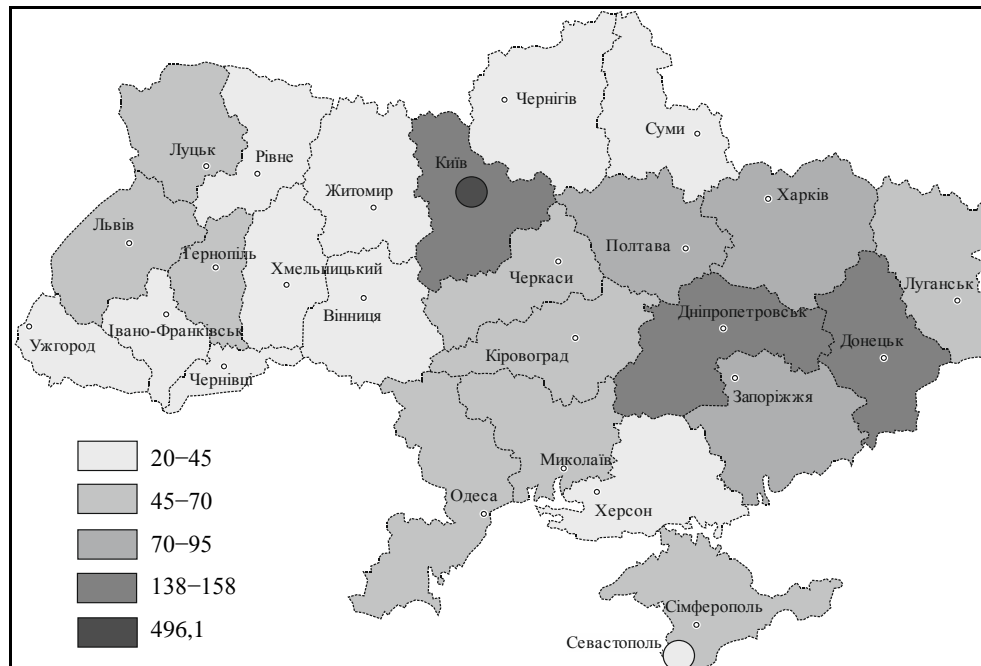

Рис. 3. Обсяг реалізованих товарів і послуг суб'єктами підприємництва в 2012 р., тис. грн/1 особу [розраховано за: 3, с. 80–106]

За обсягом реалізованих товарів і послуг суб'єктами підприємництва 2012 р. помітно виділяються Донецька (156,4 тис. грн/1 особу), Дніпропетровська (140,9) та Київська області (138,9). У Києві цей показник становив 496,1 тис. грн/1 особу. Найменші значення характерні Чернівецькій (20,8), Рівненській (26,2), Закарпатській областям (27,4). Отже, розрив між найвищим значенням у Донецькій області й найменшим показником у Чернівецькій областях становить 7,5 раза. А в столиці продуктивність підприємницької діяльності у 3,2 раза вища від найбільшого з-поміж областей значення в Донецькій області (рис. 3).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комплексний суспільно-географічний аналіз приватного сектора економіки України ускладнений відсутністю достовірної статистичної інформації. Методика статистичного обліку приватного сектора недосконала, офіційна інформація неповна й не відповідає потребам та вимогам методики суспільно-географічних й економічних досліджень. Дослідження приватного сектора економіки України потребує подальшого уточнення галузевотериторіальної структури, зайнятості населення, показників продуктивності та ефективності, участі в зовнішньоекономічній діяльності, якості основних фондів, можливостях технічної модернізації та залучення інвестицій.

Джерела та література

1. Архангельський Ю. Про ефективність приватизації в Україні / Ю. Архангельський, О. Радзівський // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 86–91.
2. Лишиленко В. І. Регіональна економіка : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Лишиленко. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 384 с.
3. Регіони України – 2013. Статистичний збірник. II частина / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 783 с.
4. Статистичний щорічник України за 2012 р. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 552 с.
5. Україна: проблеми та перспективи розвитку приватного сектора : звіт Міжнародного банку реконструкції та розвитку Світового банку / кол. авт. за кер. М. П'ятковскі. – К., 2014. – 105 с.

Гудзеляк Ирина, Гудзеляк Андрей. Частный сектор и развитие предпринимательства в Украине. Рассмотрен процесс формирования частного сектора экономики Украины и особенности развития предпринимательской деятельности. Показано распределение объектов по формам собственности в разных сферах экономики. Раскрыто место частного сектора в экономике Украины. Отражена динамика количества частных предприятий, учреждений, организаций и фермерских хозяйств; осуществлен пространственный анализ размещения частных субъектов хозяйствования. В разрезе разных видов экономической деятельности проанализиро-

ваны основные структурные показатели деятельности субъектов предпринимательства, в том числе количество субъектов хозяйствования, количество занятых работников, объем реализованной продукции. Проведен пространственный анализ деятельности субъектов предпринимательства. Указаны главные проблемы развития частного сектора в Украине.

Ключевые слова: предпринимательство, частный сектор, приватизация, частная собственность, субъекты предпринимательства.

Hudzelyak Irina, Hudzelyak Andrej. Private Sector and Enterprise Development in Ukraine. The process of formation of the private sector in Ukraine and particularly entrepreneurship was considered. The distribution of objects by ownership in different sectors of the economy was shown. The place of the private sector in the economy of Ukraine was revealed. The dynamics of the number of private enterprises, institutions, organizations and farms was displayed; spatial analysis of allocation of private entities was made. In terms of different types of economic activity the main structural indicators of business activities was analyzed, including number of business entities, number of employed, volume of sales. Spatial analysis of business activities was made. Main problems of private sector development in Ukraine were listed.

Key words: entrepreneurship, private sector, privatization, private property, business entities.

Стаття надійшла до редколегії
16.10.2014 р.

УДК 911.3

Аршавір Саркісов

Теоретико-методологічні принципи та методичні підходи в дослідженні трансформації територіальної організації агропромислового комплексу регіону

Узагальнено та доповнено досвід дослідження агропромислового комплексу регіонального рівня. Розглянуто особливості процесу дослідження трансформації територіальної організації агропромислового комплексу регіонального рівня. Визначено аспекти проблеми розроблення суспільно-географічної методики вивчення сучасного розвитку агропромислового комплексу на регіональному рівні та виявлення територіальної диференціації трансформаційних процесів в агропромисловому виробництві регіону. Визначено основні теоретико-методологічні принципи та методичні підходи дослідження зрушень у територіальній організації агропромислового комплексу, подано їх аналіз.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, агробізнес, трансформація, розвиток, структурні зрушення, методологія, методичний підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зважаючи на достатній методичний базис розроблення проблем розвитку регіонального АПК, повинні визнати, що сучасні тенденції ринкових процесів зумовлюють постановку та реалізацію певних аспектів, які не були враховані в методичних схемах попередніх досліджень. Таке твердження ґрунтується передусім на регіональних особливостях дослідження АПК, проблемі розвитку сучасних форм агропромислової інтеграції, методичних аспектів формування агропромислових кластерів на регіональному рівні. Тому постає потреба розробити нову методичну схему дослідження трансформаційних процесів у територіальній організації (ТО) регіонального АПК з урахуванням попереднього теоретико-методологічного та методичного досвіду географічної науки в цій галузі.

Важливе значення в процесі дослідження зрушень в агропромисловому комплексі різних територіальних рівнів набуває формулювання системи теоретико-методологічних принципів та методичних підходів. Дослідження територіальної трансформації агропромислового комплексу має ґрунтуватися на комплексному територіально-галузевому та системному аналізі з використанням сукупності суспільно-географічних методів, прийомів та підходів. Методика суспільно-географічного дослідження спрямована на визначення тенденцій і напрямів розвитку регіонального АПК та виявлення сучасних форм геопросторової організації, які забезпечують ефективність його функціонування.